

largo de los años, se ha constituido en la teoría democrática dada por descontado. Curran, en cambio, recurre a concepciones más avanzadas de democracia, sin caer en el plebiscitarismo ni en utopías tecnológicas de democracia directa. Así, el autor adopta posiciones provenientes de concepciones pluralistas y participativas de democracia que entroncan con algunas de las teorías democráticas más en boga, que de alguna manera complejizan la democracia basada exclusivamente en el consenso que se desprende de la idea de esfera pública.

Es hasta cierto punto sorprendente que se publique en nuestro país una obra como *Medios de comunicación y poder*, que

viene a continuar el fructífero debate que generó la aparición en inglés de *Historia y crítica de la opinión pública* de Habermas en 1989⁷, cuando a pesar de su centralidad, la industria editorial en castellano apenas se ocupó de este. En cualquier caso, hemos de celebrar la publicación de esta obra de referencia, máxime tratándose de una edición tan cuidada como la presente, en la que el propio autor ha sustituido algunos textos de la edición original en inglés que ya habían visto la luz en castellano, aportando incluso textos elaborados específicamente para esta edición.

Iñaki García Blanco

CASASSAS, Jordi (coord.).

Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)

Barcelona: Universitat de Barcelona, 2005. «Els textos de Cercles, 1»

En la història de la comunicació social a Catalunya hi ha hagut una notable predilecció per l'estudi hemerogràfic, tot i les notables limitacions que encara perduren. Desconeixem, per exemple, els setmanaris que s'han editat i ens falten monografies sobre la premsa intel·lectual com *La Publicitat*, sobre la premsa popular com *El Diluvio*, etc. Tanmateix es treballa i molt, i d'un sol títol n'és la prova la recent —i prevista— aparició de quatre treballs sobre *La Vanguardia* a cura de Josep M. Huertas, el catàleg de l'exposició del diari de Carles Salmurri, el que s'anuncia de Josep M. Casasús, que se sumen a la visió del periòdic durant la transició per Carlos Barrera i Anna

Noguer). Aquest exemple recent ens assenyalà el present, i com des d'àmbits diversos (divulgació, periodística, epistolaris i dietaris, documentació especialitzada) s'obren nous camins al coneixement del periodisme català, que passa per conèixer la vida de periodistes significats, de Saenz Guerrero i Galinsoga a Ibàñez Escofet o de Companys i Peiró a Nicolau d'Olwer o Josep M. Capdevila, i on encara tants i tants noms són fantasmagòrics per la llosa que hi tirà el franquisme: Josep M. Francès, Lluís Capdevila, Maria Luz Morales, Domènec de Bellmunt, Modest Sabaté, Josep M. Xicota i un massa trist i llarg etcètera que ens caldrà amb urgència recuperar.

Democracy». En: SCAMMELL, Margaret; SEMETKO, Holli (eds.). *The Media, Journalism and Democracy*. A: Reader, Ashgate, Aldershot, p. xi-xix, o Elisabeth, NOELLE-NEUMANN, (2003). *La espiral del silencio. Opinión pública, nuestra piel social*. Barcelona: Paidós.

7. Véase, por ejemplo: DAHLGREN, Peter; SPARKS, Colin (1991) (eds.) *Communication and the Public Sphere in the New Media Age*. Londres: Routledge, o CALHOUN, Craig (1992) (ed.) *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

Després, doncs, d'una etapa de caràcter descriptiu que ni s'ha clos ni s'ha de cloure apareixen interpretacions de conjunt, i una de les més suggestives és la de l'equip que coordina el catedràtic d'història contemporània de la UB Jordi Casassas, que darrerament ha donat a conèixer treballs ben interessants com el dedicat a *Francesc Pi i Margall* (Generalitat de Catalunya, 2001) i que segueix una trajectòria en la qual, entre altres, ha donat fruits com *Ateneu Barcelonès* (La Magrana, 1986), *El futur del catalanisme* (Proa, 1997) o *Entre Escil·la i Caribdis* (La Magrana, 1990).

La preocupació de Casassas per la vinculació entre intel·lectuals i cultura catalana arrenca, com a mínim, dels anys vuitanta, quan havia dirigit la sèrie Biblioteca de Clàssics del Nacionalisme Català, s'havia implicat amb la voluntat de reflexionar sobre la història contemporània de Catalunya, en la qual el pensament, la cultura, les idees no fossin un simple vernís sinó una contribució de la mateixa profunditat i intensitat que la política o els moviments socials. Ho palesà amb les monografies dedicades a Jaume Bofill i Mates (1980) o Cambó (1989) i, d'una manera molt especial, en el treball *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920). Estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme* (Els Llibres de la Frontera, 1989), que esdevé una excel·lent aproximació al món de les idees amb una voluntat globalitzadora, de l'urbanisme al periodisme, del clergat a l'economia, i en diversos articles especialment a *L'Avenç i El Contemporani*.

On excel·lí fou en l'extensa aportació —unes 400 pàgines de cos petit— titulada *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)* (Pòrtic, 1999), on coordinà una redacció de dotze joves historiadors a la recerca de la sempre difícil síntesi. El periodisme no hi despuntà tractat exclusivament, tot i l'enorme valor del treball fet en la recerca hemerogràfica; fins i tot

per a la història del periodisme esdevé una obra de consulta imprescindible per la gran quantitat de dades i la notable envergadura del cos teòric de l'estudi així com del material auxiliar com els útils índexs. Dèiem que el periodisme no ha estat un eix central, tot i que s'ho mereix per raons òbvies i és que no pot parlar-se de la primera meitat del segle XX en relació amb el poder polític dels intel·lectuals negligint el periodisme.

Una obra, en conjunt, molt rellevant i que estimula la reflexió sobre el nostre passat immediat; obra, això no obstant, no exempta de matisos com per exemple que no s'hagués treballat més a fons, *La Humanitat* citada a la bibliografia. Així caldria treballar l'aportació de Roig Rosich sobre Rovira i Virgili en aquest diari, que havia aparegut anteriorment, mentre seria obvi no disposar de les memòries del director d'aquest diari Rubió i Tudurí que apareixen l'any següent, o sigui el 2000, amb el títol de *Barcelona 1936-1939*. D'altra banda seria disculpable no fixar-se en les memòries inèdites del també director d'aquest mitjà Lluís Capdevila. Tanmateix la responsabilitat seria nostra, com a professors d'història del periodisme o del sistema de recerca universitari català actual, que possibilita que no hi hagi cap monografia sobre aquest diari i coneguem pràcticament el mateix que els anys setanta, quan es repetien tòpics. No hi ha dubte que disposar d'unes monografies ens ajudaria a aprofundir-hi, i caldria que s'utilitzessin en les síntesis posteriors.

Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975) ens va atraure, des del primer moment. Amb el títol d'«intervenció política dels intel·lectuals» ens sorgeix una preocupació per saber quin era el nivell d'anàlisi: la descripció, com en el cas d'obres relacionades amb el poder polític o bé la interpretació, que podria situar els pensadors, de Torras i Bages a Carles Cardó, de Ferrer i Guardia a Joan

Comorera, de Prat a Cambó, on, malgrat les diferències, hi ha línies prou suggestives i útils de veure. Dels polítics i els periodistes com Companys contra la guerra del Marroc i l'obra colonialista espanyola durant la dictadura de Primo, els filòsofs com Joaquim Xirau a la premsa republicana dels anys trenta amb la necessitat que l'ensenyament fos l'eix central d'una política renovadora.

Es podria mirar de trobar manifestacions millorables, detalls de tot tipus. Per exemple, Joan Peiró no va col·laborar al *Diari de Barcelona* —un líder cenetista amb els separatistes!—, sinó que se reproduïen articles atès que el trentista matoroní s'oposa a la disbaixa dels incontrolats en la rereguarda i el diari catalanista se'n fa eco, com pràcticament tots els altres. La quantitat d'informació i el seu tractament fan de l'assaig amb vocació de manual que ha coordinat eficaçment el professor Casassas un útil instrument i un valuós precedent dels nous treballs que farà, sens dubte, tot l'equip de recerca. Esperàvem trobar un treball que partís d'una sòlida trajectòria tant en l'aportació personal com en la direcció d'equips. Fet, aquest, tan insòlit en el treball historiogràfic on simplement s'acumulen capítols individuals en obres col·lectives i aquí es nota la voluntat d'integració.

Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975) ofereix també un bon ús de la bibliografia base per obtenir conclusions, tot i que no s'ha aprofundit en fonts primàries per l'abundància de materials —parlem de milers de capçaleres— però, més enllà de les més citades —la línia que aniria de *Mirador a Meridà*, de la *Revista de Catalunya* a *Destino*— disposem d'una notable quantitat de revistes locals que a Vilafranca, Reus, Manresa, etc., són tribunes on hi ha la flor i la nata dels intel·lectuals barcelonins dels anys vint i trenta i on apareixen reflexions socials, creació literària, aportació cultural, continguts periodístics, etc., que des-

prés es bolcaran a Barcelona amb la fluïdesa del moviment demogràfic més que en la circulació de la premsa, encara molt ancorada en la seva zona estricta d'emissió/recepció. Sense aquesta premsa local i comarcal és impossible entendre des de resultats electorals fins a organització política o des de creació d'entitats fins a iniciatives que irradiaran de comarques a Barcelona, fenomen encara prou mancat d'estudis.

Un altre apartat important de consultar són els referits a blocs temàtics, que afortunadament estan ben estudiats però que potser per mor del poc espai s'han reduït i que sens dubte millorarien el resultat. No pot parlar-se d'intervenció política i obviar la premsa clandestina, molt ben fixada amb tots els catàlegs que s'han editat, des de la mateixa UAB, amb el Cedoc, i la UB amb el seu Pavelló de la República. I només cal posar el mot «clandestí» al CBUC per disposar *ipso facto* de la bateria de títols. Autors com Albert Viladot, Joan Crexell, etc., són imprescindibles per estudiar les revistes com ara *Per Catalunya!* —i algun diari com *L'Hora de Catalunya*— clandestí i la seva projecció social i incidència política.

Caldria aprofundir igualment en altres grans blocs temàtics. Ja ho feia Miquel i Vergés en el seu estudi de conjunt *Prensa del Vuit-cents*, com és el de la premsa satírica, des de *La Campana de Gràcia* fins a *L'Esquella de la Torratxa* passant per *El Be Negre*. I disposem d'estudis parcials de Josep M. Cadena, Lluís Solà, etc., que faciliten la interpretació, també de la premsa eclesiàstica, gran oblidada, ara que disposem d'un útil diccionari de termes religiosos amb més de dues-centes entrades de revistes religioses que ha estat coordinat, com el dedicat als catalans d'Amèrica, per Albert Manent. Obres que ajudarien a situar les arrels del pensament religiós i periodisme de tanta incidència en aquest país on campanyes de bona premsa, revistes gratuïtes —abans de l'ivent recent ja ho feia l'Església— etc.,

acostarien el món de la idea al de la praxis quotidiana. No n'hi ha prou que es facin col·loquis com els de l'Associación de Historiadores de la Comunicación.

No cal pensar que l'obra dedicada a la premsa cultural és una aportació menor o obra parcial. Insistim en el seu valor de consulta referencial, de sòlida contribució que esdevé ja imprescindible en la recent bibliografia de l'anàlisi de la cultura catalana. Si bé és millorable, com tots els reptes dels treballs que desbrossen camí atès el seu interès global. Caldria fer referència a alguna de les bones aportacions que configura. Al nostre parer la millor és que es tracta d'una obra de condensació d'uns treballs anteriors extensos, dels quals se'n destil·la la conclusió, referida exclusivament a periodisme, i que acosta una dimensió de síntesi quan majoritàriament ens hem ocupat de visions monogràfiques de títols, autors i períodes. Ara, sembla, ha arribat el moment de les síntesis i cal manifestar la satisfacció intel·lectual que produeix el fet.

És una aportació breu —141 pàgines de cos petit—, amb uns períodes molt ben exposats, com l'aparició del periodisme contemporani o la Segona República, mentre que d'altres, com la Guerra Civil i l'exili no ho són tant per la manca de monografies. Jaume Guillaumet s'ha centrat en el periodisme modern del segle XIX; Enric Marín, en el de la II República, i Carme Ferré sobre *Serra d'Or* i altres. Tanmateix, sobre la Guerra i l'exili hi ha una notable absència atès que al *Llibre Blanc de Catalunya* (Buenos Aires, 1956) no apareix al treball sobre intel·lectuals i poder ni en el que ressenyen. Tampoc no s'hi cita la revista *La Humanitat*, dues edicions en exili (França i Mèxic), ni l'activa premsa comunista i socialista. També apareixen aspectes discutibles, com afirmar que l'exili «té una pèrdua de la legitimitat moral» (p. 119), quan fins ara cada vegada que s'hi aprofundeix es valora més la resistència i l'exemple moral. Per exemple: un Pau

Casals negant-se a interpretar als països totalitaris o uns poetes que fins la mort esdevenen llums de referència —altra cosa és que es volgués exposar un altre concepte, com que el centre d'actuació política es desplaçava. Trobem, potser, poc precisos aquests dos apartats.

El treball s'obre amb una reflexió metodològica i amb unes aportacions sobre els portaveus culturals amb els intel·lectuals entre el periodisme i la política, essent molt enraonats els comentaris sobre la premsa com a instrument de fixació del catalanisme polític. Aquesta introducció a cura de Jordi Casassas sintetitza molt bé les principals conclusions del llibre. M. Carillo, A. Ghanime, P. Gómez i F. Villagrasa s'ocupen d'«El sorgiment del periodisme contemporani, 1814-1868»; A. Girao, T. Abelló, G. Cattini, T. Mirri i M. Pérez, de «Premsa, intel·lectuals i acció política al període 12869-1914»; S. Tavera, O. Costa i S. Izquierdo s'ocupen d'«Els portaveus culturals, 1914; un quart de segle de transformacions convulses»; P. lo Cascio, C. Quevedo, F. Mayol i C. Santacana s'ocupen d'«Els portaveus durant el franquisme». Es dona una visió evolutiva del periodisme. Primer, arran 1814 es concreta el segle XIX en la visió de la premsa diària, teatral, literària, mèdica, teatral o política, i en el segle XX s'amplia l'horitzó amb la visió informativa, comercial i l'especialitzada, des de l'art a l'ensenyament, passant per les citades temàtiques del segle anterior.

Potser hi ha una excessiva mirada a Barcelona i no es posa prou atenció en les comarques. Disposem de monografies de gran interès, de Lluís Costa sobre *L'Autonomista*; de Francesc Costas sobre la premsa val·lenca, etc., i amb facsímils com ara *La Pàtria Catalana*. Una obra que aspiri a ser de síntesi hauria de mostrar agudament la complexa realitat, però sempre cal ser indulgents amb els esforços inicials, ambiciosos i rigorosos quan tenen un resultat útil i rendible com el que ens

ocupa, atès que ens acosten a interpretacions gràcies a les quals podem entendre millor la realitat. La línia encara de to descriptiu és molt present i esperem que les properes obres puguin donar-nos ja interpretacions en la línia de veure què suggereixen els periodistes en la premsa cultural i quina intervenció política tenen en la construcció del pensament català, en la construcció d'una Catalunya que sovint beu d'aquests aspectes. No s'entén la política dels anys trenta sense el periodisme de la dècada anterior; com no s'entén el naixement de la Mancomunitat sense *La Veu de Catalunya*. L'esforç del col·lectiu que ha dirigit el professor Casassas configura un treball destacat que ens desperta sovint més interrogants, i això diu molt perquè no ens trobem davant el treball de simple reiteració dels que tant abunden, malgrat la luxosa presentació editorial gràfica.

L'exposició del 27 a Madrid amb la presència dels sis mil volums editats en català provocà, escriuen, «astorament». A més ens preguntàrem si va tenir repercussions editorials per al llibre en castellà. En altres paraules, quina interacció hi hagué entre la política editorial centralista i el mercat dinàmic perifèric quan en premsa sempre hem vist uns comportaments autàrquics? Intuïm que potser va fer reaccionar l'edició madrilenya a la conquesta d'un estat. Veure, doncs, les histò-

ries de l'edició del llibre, tan proper, en col·leccions de distribució popular, a la premsa, ens podria acostar a uns fenòmens d'interacció molt interessants.

Sigui com sigui, ens trobem davant un estudi rigorós, un assaig suggestiu i un treball que manté una línia de continuïtat amb les aportacions anteriors i que ens ajuden a conèixer la Catalunya contemporània per l'interès de tot l'equip de treball en no repetir aspectes coneguts, sinó en estudiar l'última bibliografia dels especialistes. Aquesta preocupació esdevé una de les principals virtuts de l'obra. Recollir el que aporta, per exemple, Maria Campillo sobre el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, o saber el que estudia Joan M. Tresserras sobre *D'Ací, D'Allà*, o tants autors com se citen, no deixa de ser una labor que cal reconèixer per l'aportació intel·lectual que representa i pel meritori resultat aconseguit. Naturalment que hi falten estudis i monografies, autors i títols, simposis i col·loquis apareguts arreu l'Estat i a França; però la qualitat del treball inicial fet, en la línia de la revista *Cercles*, tan amant al periodisme com a contribució essencial en el món de les idees, fa que ho considerem com una ascensió inacabada que permet veure el paisatge amb més nitidesa que la plana on érem.

Josep M. Figueres

GARCÍA GUTIÉRREZ, Antonio

Fijaciones. Estudios críticos sobre políticas, culturas y tecnologías de la memoria
Madrid: Biblioteca Nueva, 2005

Reactualizando la herencia crítica de los estudios de la cultura y de la comunicación y revisitando nociones clásicas, García Gutiérrez ofrece en este libro una nueva conceptualización de la memoria, del registro y del proceso de recuperación de la información. En la misma línea coherente de su obra anterior, *La memo-*

ria subrogada, la reflexión teórica ofrecida es innovadora, sugerente y muy arriesgada. Vilches dice en *La migración digital* que no es hasta mitad de los años ochenta cuando la tecnología no era importante para la teoría de la comunicación, salvo los trabajos de Mattelart y de Schiller. Y a parte de Raymond Williams, que no per-